

13
Réduction des jour. illustrés Agbur 'Imat Taraz.



Գրիգոր Արծրունի մանուկ հասակում ե իր եղբայր Անդրէաս (պատկեր)			
Զինադունդ (մի պատկեր մանկավիճակից)	—	—	Բ. Մատթէոսեանց
Հին տորուայ մէտա բարիաւը	—	—	Յար. Փռւմանեանց
Ծերուկ հին տաշին (պատկեր)			
Գիւղացու կեանքը (բանաստեղծութիւն)	—	—	Յ. Կատանեանց
Մանուկը Վրիտտոսի աճածառին	—	—	Թարգմ. Վ. Գ.
Զմեռ (բանաստեղծութիւն)	—	—	Ա. Ծատուրեան
Ախթամար	—	—	Տ. Փիլոսմոսեանց
Կեկտեմեր	—	—	Պերճ Պաօշեանց
Գրիգոր Արծրունի պատանի (պատկեր)			

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

Դարբին-օրիորդ: Թքոյ ձուկը: Իսպանիայի մանուկ թագաւորը (պատկերով):

Մ Ա Հ Ա Յ Ո Ի Յ Ա Կ

Գրիգոր Արծրունի

Զ Ո Ի Ա Բ Հ Ա Լ Ի Ք

Հաներուկներ:

Նախընթաց № 11 հաներուկների բացատրութիւնը: Յայտարարութիւններ:

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԵՒ

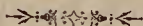
Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ծ Ո Վ,

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐԻ ՀԱԺԱՐ

ՏԱՄԱԿՐԱՐԿ ՏԱՐԻ

№ 12

Դ Ե Կ Տ Ե Մ Բ Ե Ր



Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

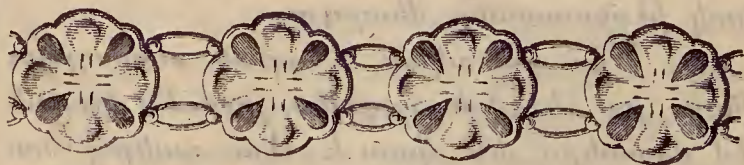
Տ Պ Ա Ր Ա Ն „Ա Ր Օ Ր“ Տ. Ն Ա Զ Ա Ր Ի Ա Ն

Բարեկամիկների փառքով.

1892



† ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ եւ իր անդայր ԱՆԴՐԷԱՍ
մ'անուկ հասակում.



ՋԻԻՆԱԳՈՒՆԴ

(ՄԻ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆԻՑ)

Մեկանմբեր ամիսն էր: Դաշա ու ձոր պատած էր սպիտակ սաւանով. առուակների երեսը ծածկուած էր մի բլծաշափ սառցակեղևով, որի ստակից քրչքչալով վազում էր պարզ-վճիտ ջուրը: Օրը միգապատ էր, հիւսիսից փչում էր սառը բամբին, ձեան մեծ մեծ կատրներ ընկնում էին գետնի վրայ:

Ամեն տեղ տիրում էր խորին լռութիւն, միայն այս ու այն կողմ վազվզող շների խուլ հաջիւնն էր ընդհատում տիրող խաղաղութիւնը:

Գիւղացիք իրանց աշնանային հոգսերը վերջացրած՝ շարուած էին փառած թօրնի շուրջը և ծանր ու բարակ զրոյց էին աւնում: Աանայք պատարաստութիւններ էին

տեսնում զիւղական վաղ ճաշի համար, իսկ մանուկները ձանձրացել էին երկար ժամանակ թոնրատանը մնալուց:

— Մկօ, բաւական է որքան տաքացար, ինչո՞ւ քո ձեռքերն այդպէս շուտ են մրսում, իմ մասներս չեն մրսում: Այս ասելով նա ձեռքերի հինգ մասները մօտեցրեց իրար. — Տես, իմ ձեռքերս չեն կուցումեր:

— Գնանք, Սարօ, ես արդէն տաքացել եմ: Գնանք դուրս՝ ձիւնադուռնդի խաղանք, տեսներ մեզանից որն աւելի լաւ կըսլայ սառուցի վրայ:

Երանք դուրս վազեցին: Մկօի ու Սարօի ձայնից հարեւան աներից դուրս վազեցին ուրիշ մանուկներ էլ և սկսեցին ձիւնադուռնդի խաղալ, սլալ, ձայն, ճիչ բարձրացնել և ձեան զնդակներ արձակել միմեանց վրայ:

— Այդպէս լաւ չէ, բարձր ձայնով ասաց մէկը, եկէք երկու մաս բաժանուէնք ու ձիւնադուռներով կըուէնք, մէկ մասը թող օտմանդին լինի, իսկ միւս մասը՝ հայր:

Խառնաշփոթութիւնը զաղարեց, ամենն էլ հաւաքուեցան խորհրդատուի շուրջը, երկար ժամանակ չէին կարողանում երկու հաւասար խումբերի բաժանուել, վերջապէս մի կերպ յարմարուեցան. մի կողմը «կեցցէ» կանչելով վաղեց փոքրիկ հրապարակի մէկ

ծայրը, իսկ միւսը նոյն հրապարակի միւս
ծայրը գնաց:

— Տղայք, գոռաց առաջին խորհրդատուն,
նախ ձիւնազուններ պատրաստենք և ապա
խփենք միմեանց: Ամենքն էլ հաւանեցան:

Ձիւնազունները պատրաստ էին. նշանի
էին սպասում որ յարձակուեն, որ ժամա-
նակ չըկորչի, մանուկները իրանց թաց ձեռ-
քերը դրին ծոցները փոքր ինձ տաքացնելու:
Նրանց քիթ ու ականջները կարմրել էին,
այտերը փարդի գոյն ստացել, իսկ երեսները
սյրում էին սառը քամու հարուածից:

Մինչդեռ մէկ կողմը անզգոյշ կանգ-
նած էր, միւս կողմը հանգամանքից օգտուե-
լով յարձակումն դործեց, մի բանի ձիւ-
նազունը կպան անփոյթ կանգնած մա-
նուկների գլխին, ուսին, մէջքին. սրանք էլ
դրաստանալով իրանց կողմից յարձակուեցան.
կռիւր սասակացաւ, ուրախական ձայներ
բարձրացան, երկու խմբակներն էլ բարձր
ձայնով «յաղթուի՛մեն» էին կանչում: Ձիւնա-
զունները վերջացան, նորերը շինեցին և ան-
դադար, առանց խաղն ընդհատելու, խփում
էին իրար:

Խաղացող երեխաների մէջ գտնւում էր
մի տաաներկու տարեկաննիհար աղայ՝ դեղնած
գէմքով, որը ցրտից քիչ կարմրել էր: Նրա
չըսանրած մազերը դուրս էին եկել փոքրիկ

արախչինի տակից. քիթը սուր ու կարմրած,
աչքերը խորամանկ ու չար, մի խօսքով նայո-
ղը խփոյն կառեր, որ դէպի ամենաչար
ազան սա պէտք է լինի: Արա անունը
Դաւիթ էր, բայց գիւացիք Դաւօ էին կան-
չում, աւելացնելով «չար» մականունը:

Դաւօն միայն շատ դանդաղ էր շարժ-
ւում և ուշ-ուշ էր ձիւնադունդ ձգում հա-
կառակորդների վրայ: Նա մի քարի կարծ-
րութիւն ունեցող ձիւնադունդ ունէր ձեռ-
քում, որը ձեռքերի մէջ շարունակ և շատ
սեղմելուցն էր առաջացեր:

Դաւօն սպասում էր յարմար առիթի,
որ կարծր ձիւնադունդը ձգի հակառակորդի
վրայ, նա կամենում էր խփել Մկօի մէջքին:

Զէր անցել իրարանցումն սկսելուց յետոյ
չինչ բոլե, երբ յանկարծ Մկօն աչքը բռ-
նած «վնյ, մայրիկ» կանչելով ընկաւ դեմնին:
Ամենքը մնացին սառած. Դաւօն, որ իր
արածի հետեանքը այդքան ցաւալի չէր
սպասում, տեսնելով Մկօին դեմնի վրայ
փռւած, խփոյն փաղեց տուն, մտաւ բուրսու
տակ և գլուխը ծածկեց վերմակով: Միւս
մանուկներից ոմանք սկսեցին լալ, ոմանք
աշխատում էին ոտքի կանգնեցնել Մկօին,
խփ Սարօն փաղեց տուն դոյժը հօրն ու
մօրն հաղորդելու: Արաւճաք մայրը, հարս-
ները, աղամարդիկ խփոյն դուրս թափուե-

ցան տեսնելու, թէ ճիշտ է Սաբօի տաածը: Երբ մայրը տեսաւ որդու աչքից արիւն հոսելիս, ծնկները թուլացան, ճչաց՝ «վայ բալաս, տունս բանդուեց, երեսիս աչքը դուրս է եկել, այս ինչ օյին եկաւ իմ գլուխս:»

Հայրը Մկօին գրկած տարաւ տուն, դեռ ոչ որ չէր մտածում յանցաւորին գտնելու. երբ մտան խրճիթը, մանկան ուշքի բերին և տեսան որ վերքը վտանգաւոր չէ, արիւնը կոնքի պատառուելուցն էր գալիս, իսկ աչքին ոչինչ վնաս չի եղել, միայն հարուածն այն սատիճան ստատիկ էր եղել, որ երեխան չէր կարողանում աչքերը բանալ:

—Ո՞վ խփեց, որդիս, ո՞ր գետին մտածն արեց այդ, հարցնում էր մայրը:

Մկօն ոչինչ չըպատասխանեց, նա աչքի ցաւից միայն լալիս էր: Ո՞վ էր ճիւնադունդով խփել, յայտնի չէր:

Մի փոքրիկ մանուկ, որ հեռու կանգնած՝ միւսների խաղն էր գիտում, մօտեցաւ և տապ. «Դաւօն խփեց Մկօին ու փախաւ տուն»: Մկօի մայրը կամենում էր իսկոյն գնալ նրանց տունը Դաւօին «չներոց-դերոց» անել, բայց հայրը չըթողեց. ինքը գնաց նրանց տունը:

—Ո՞ւր է Դաւօն, բարկացած հարցրեց:

Դաւօի մայրը զարմացած և գիւղական կանացի ամօթխածութեամբ «քթկայլ» վեր

բարձրացնելով մատով դէպի բուրսին ցոյց տուեց:

Աւօն (այսպէս էր Մկօի հօր անունը) մօտեցաւ բուրսուն, դուրս բաշեց Դաւօն, որը գունաթափուել էր և սաաց. — Ա՛տղայ, դո՛ւ խփեցի՞ր ձիւնազունդով Մկօի աչքին:

— Ձէ, էն ժամը վկայ, ես չբխեցի, չեմ խմանում ո՞վ խփեց, պատասխանեց Դաւօն յայտկունած:

— Ապա ինչո՞ւ փախար խողարուց:

— Վախեցայ ինձ վրայ ձգէին յանցանքը, Կնդուր փախայ, և սկսեց հեկեկալ Դաւօն:

— Ուղիղն ասա՛, ո՞վ խփեց. եթէ չասես, բախումը կրկապեմ՝ քեզ ծառից:

— Ես ի՛նչ գիտեմ ո՞վ խփեց, չեմ խմանում, այս ասելուց յետոյ՝ նա յանկարծ սկսեց լալ...

— Ձե՛ս խմանում, ես քեզ կխմայնեմ, դռում էր հայրը շարունակ:

— Ես ի՛նչ գիտեի աչքին կը գիպէ... ուղ... ուղ... ում էի մէջքին էի խփել... ք՛հ... ք՛հ... ք՛հ...

— Անպիտան, փուչ, ես գիտեի որ քո բռներն է...

— Աստուած վկայ, մեղաւոր չեմ ես... ես... էլ չեմ անիլ, էլ չեմ... չեմ անիլ... ք՛... ք՛... ք՛... և նա սկսեց ձիգ ձայնով լալ:

ԲԱԳՐԱՏ ՄԱՏԹՂՈՍԱՆՅ



Ժերոնկ Հին տարին

1850

1851

1852

1853

1854

1855

1856

1857

1858

1859

1860

1861

1862

1863

1864

1865

1866

1867

1868

1869

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

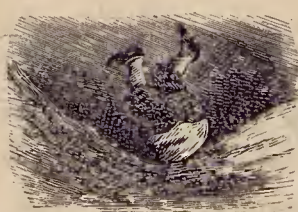
1900



ՀԻՆ ՏԱՐՈՒԱՅ ՄՆԱՍ ԲԱՐԵԱԻՐ

Չմեռ էր: Արար աշխարհին պատել էր սպիտակ զորով: Ամենքը ցրտից կուչ էին եկել, ամենքը շտապում էին դեպի տուն: Ոչոր առանց գործի գուրաչեր վալիս իր սնից: Բայց մանուկները բանի տեղ չէին դնում սառնամանիքը և ուրախ, զուարթ սահնակ էին խաղում բակում: Նրանցից ամեն մեկը հերթով ծաղապատիկ նստում էր տախտակի կտորի վրան, իսկ միւսները, բռնելով թուկից բարչ էին տալիս ձիւնի վրայով: Թեպէտ նրանց մասները արդէն սկսել էին մրմռալ, թեպէտ նրանց բթի ծայրերը արդէն կարմրել էին ցրտից, բայց տաքացած խաղը մոռացնել էր տուել նրանց ամեն բան: Մանուկների հրհռոցն ու աղաղակը մինչև երկինք էր բարձրանում... Մի աղաղակ, մի ճիչ ու բղաւոց, մի հարա-հրոց էր, որ պիտի ինքդ լսէիր և օկանջներդ պինդ ծածկելով, այնտեղից փախչէիր:

Թուկը կտրուեց և մանուկները երեսի

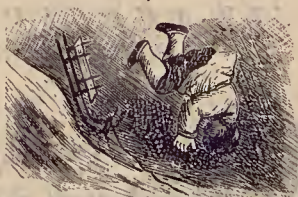


վրայ փռուեցան զեանին.
 իսկ տախտակի վրայ նըս-
 տողը բարձրացրեց վերև
 իր երկու ոտները և գլըն-
 կոնձի տալով, թաւալուե-

ցաւ սառը ձիւնի մէջ:

Եթէ ձիւն չըլինէր, նրանք
 անպատճառ կըջարդէին
 իրանց բիթ ու պռունկը:

Այս ընդհանուր խառնա-
 կուլթեան ժամանակ յանկարծ լսուեցաւ
 մի ինչ որ խուպոս և ահռելի ձայն.



— Հաշիւ, հաշիւ...

Ահը պաշարեց մանուկներին, նրանք իս-
 կոյն վեր կացան և երկիւղից բարացած մնացին:

Այս բանը պատահեցաւ զեկտեմբեր ամ-
 սի վերջերքին, երբ բոլոր ուսումնարան-
 ների աշակերտները արձակուած էին Նոր
 Տարուայ և Զրօրհետաց տօնի պատճառով:
 Ամենքն անհամբեր սպասում էին Նոր Տա-
 րուն, ամենքն ուզում էին գիմաւորել նրան
 զոյնդզոյն շորերով. իսկ փոքրիկ երեխայոց
 բերանները ջրակալում էր, երբ յիշում էին
 դօղինաղը. նրանք կուլ էին տալիս իրանց
 թութքը, երբ յիշում էին Նոր Տարուայ բաղ-
 ցրեղէնները: Շատերն էլ տօնածառի պատ-
 րաստութիւն էին տեսնում..

Մանուկները, որ բիչ առաջ, հրապուր-

ուած խաղից, մոռացել էին ցուրտը և իրանց
տուն ու տեղը, այդ անսպասելի ձայնից շան-
թահար մնացին: Նրանք յետ նայեցան և ի՛նչ...
յուզնած և կնճիւններով պատած Հին Տարին:

— Հաշիւ, հաշիւ... կրկնեց Հին Տարին,
շրթիկշրթիկացնելով համբիշը և դանդաղ կեր-
պով շարժելով իր ահագին թևերը: Մա-
նուկները լուռ ու մունջ կախ զցեցին իրանց
զլոխները և խոնարհութեամբ կարդով
կանդնեցին դողդողալով Հին Տարու առաջ:

— Դէ՛հ, ասացէք, իմ մանուկներ, ամբողջ
տարին ի՛նչ էք արել և ի՛նչ էք շինել, ասաց
Հին Տարին, կոթնելով իր հաստցուպի վրայ:

Նրանք դեռ նոր յիշեցին, որ տարին
լրանում է և ամեն տեղ՝ թէ խանութնե-
րում, թէ գործարաններում և թէ ուսում-
նարաններում հաշիւ են տալիս ամենքը իրանց
արած ու աշխատածի վրայ: Նրանք մի բա-
նի բոպէ շփոթուած մնացին և չբզկաւին
թէ ի՛նչ պատասխանեն: Աչքի տակով իրար
էին նայում և սպասում միմեանց: Խաղը
նրանց գլխին հարամ եղաւ: Վերջապէս
նրանցից ամենաարտօտը՝ Տիգրանը, սկսեց
իր խոստովանոնքը:

— Սիրելի Հին Տարի, անցեալ տարի ես
շնա մեղքեր եմ արել, շնա... Շատ ժամա-
նակ ուսուցչիս և ծնողացս խօսքը չեմ լսել,
դասից երբեմն փախել եմ, երբեմն էլ ուշա-

ցել... երբ աղբատ մարդիկ ինձանից ողորմութիւն են խնդրել, ես փոխանակ օգնելու, ախ, հայհոյել եմ նրանց, օ, «դժուար է, դժուար», շրթունքներս մինչև անգամ անպօր են բոլորը խոստովանելու...

Տիգրանը այլ ևս չըկարողացաւ շարունակել. նա փոշմանել էր իր արածներից: Վերջին խօսքերն արտասանելիս նրա սիրտը լցուեցաւ և արտասուքի խոշոր կաթիլները սկսեցին դուրսել նրա կարմրած բթի կողքերով: Հին Տարին զգուած գէմքով շուռ եկաւ և դարձաւ գէպի Արամին:

Արամը վատ չէր սովորում իր դասերը, բայց մի սարսափելի պակասութիւն ուներ, որի պատճառով քանիցս անգամ պատժել էին նրան ծնողները: Գիտէ՞ք թէ նա ինչ էր անում... մինչև անգամ լեզուս չի դօրում ասելու... Բայց խօսքը մեր մէջ մնայ, Արամը միշտ, երբ տանը մարդ չէր լինում, շաքար ու մուրաբա էր զողանում. դրա համար էլ բոլոր տանեցիք նրան «գոյ» էին կանչում:

Արամը մինչև խոստովանեց. Հին Տարու առաջ իր այս մեղքը, իրանը իրան հատու, նա հազար անգամ ամօթից կարմրեց և

սպիտակեց:



— «Ախ, Հին Տարի», սկսեց երրորդ մանուկը, որի անունը չեմ ուզում տալ. — «Հաս ժամանակ պառկել եմ քնելու և դարձնել եմ առաւօտները առանց յիշելու Աստուծուն և առանց Նրան աղօթելու... անխ...»

Սա երկու ձեռքով ծածկեց երեսը և սկսեց բարձր ձայնով հեկեկալ:

Հերթը հասաւ Բազրատին:

— «Ես էլ, ես էլ եմ մեղաւոր... Երբեմն նեղացրել եմ իմ քոյրերին ու եղբայրներին, երբեմն ծեծել ինձնից փոքրերին և թոյլերին, երբեմն էլ հայհոյել եմ մեր ծառային»...

— «Իսկ ես կամ սուտ եմ խօսել, կամ շատ ^{հա} եմ կերել»...

Բազրատից յետոյ շարունակեց ստախօս Յակօբը. — Մի անգամ էլ բռնեցի մեր խեղճ կառուի ականջից և ցած շարտեցի պաաշգամբից. երբ տեսայ, որ կատուն անփնաս փախաւ մղուելով, ես բարկութիւնից առայ մի մեծ բար և նետեցի նրա ետեւից... բայց քարը, փոխանակ կատուն դիպչելու, կպաւ մեր աքաղաղի կատարին... խեղճը թըրպրտաց, թրպրտաց և սատկեց... երբ հայրս սկսեց ինձ հարց ու փորձ անել, ես ուրացայ և սո՛ւտ երդուեցի...

— Այդ բոլոր մեղքերը, ինչ որ դուք խոստովանեցիք, — ասաց Հին Տարին — կըտանեմ հետս Ասածոյ մօտ և կըտարածեմ Նրա

դատաստանի առաջ... Մնաք բարեմը, մանուկներ, ես գնում եմ, էլ չէք տեսնիլ ինձ յաւիտեան: Աշխատեցէք, որ գտնէ եկող տարին ձեզնից շնորհակալ լինի և հեռանայ ձեզնից դո՛ւք սրտով...

Հին Տարին նոթերը կիսեց և դժգոհ գէմքով շարժեց իր խորշոմած թւերը և սկսեց բարձրանալ դէպի ամպերը:

Զղջացած մանուկները լալով սկսեցին կանչել.

—Այ Հին Տարի, այ Հին Տարի, աղաչում ենք, բարեխօս եղիր մեզ համար Աստուծուն... Սկող տարի լաւ կըլինենք...

Բայց Հին Տարին այլ ևս չէր երևում, նա արդէն անյայտացել էր երկնքի սև-սև ամպերի տակ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆՆԱՆՑ



ԳԻՒՂԱՑՈՒ ԿԵԱՆՔԸ

I

Սիրեցի կեանքըդ, գիւղացի եղբայր,
Եւ հեռու կեանքում իմ պանդխտութեան
Սնուածութեամբ սիրով երգեցի նորան:

Ես քո զարուհիդ անչափ սիրեցի՝
Երբ նա բացւում էր մանկական ժպտով
Եւ բնութիւնը պահում աշխոյժով...

Երբոր լեռներդ զարգարւում էին,
Կեանք էր ներշնչում նոր զարթած երկիր,
Երբ դու գութանով գաշա գնում էիր.

Բըռով ցորենը — առույգ հատիկներ
Պարզ առաւօտեան սփռում ու սփռում
Եւ Ստեղծողին դու աղօթք անում...

Վերից արտուար ճուղում էր քեզ
Լեռնային կրճքից փախ տուած վտակ
Սահում խոխոջում էր փրփրադէզ.

Արևը իրան արծաթէ շողեր
Պայծառ երկնքից սփռում էր գետին —
Յողազարդ բոլորը շողշողում էին.

Ամբողջ բնութիւնը կեանք էր խոստանում
Յանած հատիկիդ, ջանքիդ քաղցրարեր,
Եւ քո մանուկը անհոգ երգում էր...

II.

Սիրեցի ամուսն կեանքըդ երբ արդէն
Ոսկով փաղւում էր քո ցորենի արո
Եւ անուշ հովից լինում ալեզարդ...

Այնժամ քո ձեռքդ փալլուն գերանդին՝
Առաւօտ-կոնուխ գործիդ կ'երթայիր՝
Հազար փառք տալով արտիդ սրահողին...

Գլորում էիր — փայելուչ, առօրե,
Գեղին ոսկւ ալես խոտն ու ճսխ հասկեր,
Գնալով ոյժը քո մէջ վառւում էր.

ձախափիդ վրայ քրտինքն հեղեղում,
Լցւում էր ջրերդ կրակով եռանդի
Ու կցում էիր խորից մի «մեանի...»*)

Ինչ կ'էսորներին՝ երբ տաքը կ'ընկներ
Կային քեզ համար շուքոս ուռիներ...

III

Աշունըդ կուգար մեղմաշունչ հոգմով
Ջէլտն եզներըդ՝ սիրով, ճոճալով՝
Բարձած օրանը կալըդ էիր գլորում
Այնտեղ կամերըդ շարժուելով սահում...

Քեզ ես շատ անգամ մօտ տեսնում էի,
Կարմիր շապիկով, մազոտ կուրծքչդ բաց,
Ծաղիկ թաշկինակ գլուխըդ կ'սպառնում.

*) «Մեանին» հայ գիւղացու սովորական և սիրելի երգն է: Նիրաւում, ալքալէս՝ են կոչւում այն միակերպ (monotone) երգերը, որոնք երգւում են տեղադրար և շատ ձգուած. երգիչը միևնույն ժամանակ պատմում է (երգելով) որևէ՝ ընդհանրապէս տխուր բնաւորութիւն անցող՝ մի անցք (Այս՝ երգը՝ համարենք միշտ սկսում է բարձր ձայնանիշներից և աստիճանաբար իջնում է դէպի աւելի ցածրերը): «Մեանին» շատ անգամ արձակ (prosa) պատմութեամբ է՝ երգելով:

Փայտէ փոցիս ձեռքդ խուրձ էիր գլորում,
Դու կանչում էիր, դու հմայում —
Դեզից վար իջնում՝ կամերիդ նայում.

Մըջիւնի նման մինչև երեկոյ
Աշխատում էիր առանց յոգնելու,
Առանց տրտունջի — հոգոց հանելու...

Իսկ երբ երեկոն իջնէր աստղալից՝
Բոյսրում էիր ժիր լանուորներիդ,
Դու կանչում էիր ջահել հարսներիդ.

Եւ հէնց լեռներից փչեց մեղմ հովը,
Լուսինն էլ ելաւ՝ սփռեց իր շողը,

Թիակըդ առար,

Ծեծածըդ տուիր հովին ու գովին, —

Թանձմ, սկի ցորեն ու դեղին դարման

Այսօր քեզ համար արգէն պատրաստ կան:

Յ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՅ





ա զեռ շատ փոքրիկ մանուկ էր, մօտ վեց տարեկան, կամ մինչև անգամ աւելի պակաս, երբ առաւօտեան զարթնեց խոնավ ու ցուրտ ներքնատանը: Նա հագել էր մի ինչ որ խալաթ և դողում էր: Նրա շունչը դուրս էր թռչում սպիտակ զոլորշու նման, և անկիւնում սնդուկի վրայ նստած՝ տխուր թիւնից դիտմամբ դուրս էր թողնում այդ փոլորշին և վրան նայելով զուարճանում: Բայց նա սաստիկ քաղցած էր: Առաւօտից մի քանի անգամ մօտեցել էր տախտին, ուր բարակ դոշակի վրայ և մի ինչ որ կապոց բարձի փոխարէն գլխատակին պարկած էր նրա հիւանդ մայրը: Ի՞նչպէս էր նա ընկել այստեղ:

Պէտք է որ նա իր փոքրիկ աղայի հետ եկած լինէր օտար քաղաքից, և յանկարծ հիւանդացել էր: Տան տիրուհուն երկու օր առաջ բռնել տարել էին ոստիկանատուն. տնուօրները ցրուեցին, տօնի օրեր էին, իսկ մենակ մնացած խալաթ կարողը՝ տօնին էլ չըսպասելով ամբողջ օրն անզգայ հարբած՝ ընկած էր: Սենեակի միւս անկիւնում հեծում էր ոսկրացուից՝ ութսուն տարեկան մի պառաւ, որ երբեմն դայեակ էր եղած, իսկ այժմ մեռնում էր մենակ ախ քաշելով, տրտնջալով և փրնթփնթալով մանուկի վրայ, այնպէս որ նա արդէն վախենում էր մօր անկողնին մօտենալ: Նախասենեակում նա մի բան ճարել էր խմելու, բայց հացի կտոր ոչ մի տեղ չէր գտել և արդէն տասն անգամ մօտեցել էր մայրիկին զարթեցնելու: Վերջապէս նրա համար անտանելի դարձաւ մթնում մնալ. վաղուց արդէն սկսել էր

մթնել, բայց ճրագ չէին վառել: Նա շօշափեց մայրիկի
 երեսը և զարմացաւ, որ նա բոլորովին չէ՝ շարժւում և
 քարի նման սառել է: «Այտեղ արդէն շատ ցուրտ է»,
 մտածեց նա, մի քիչ կանգնեց, անդիտակցաբար մոռա-
 նալով ձեռքը դրեց հանգուցեալի ուսին, լետոյ փչեց իր
 մատիկներին, որ սաքացնի և յանկարծ իր փոքրիկ
 ղլխարկը տախտի վրայից առնելով՝ կամաց, պատէ պատ
 բռնելով դուրս գնաց ներքնատանից: Նա աւելի շուտ
 դուրս կրդար, բայց միշտ վախում էր վերևը ստանդուղք-
 ների վրայ կոնդնած ջանից, որն ամբողջ օրը սռնում
 էր հարևան գոնեքի մօտ: Բայց շունն արդէն չըկար, և
 նա յանկարծ դուրս եկաւ փողոց:

Տէր Աստուած, ինչպիսի քաղաք է: Նա երբեք
 այսպէս բան չէր տեսել: Այնտեղ, որտեղից նա եկել էր,
 գիշերներն այնպէս թանձր խաւար էր և միայն մի լապ-
 տեր էր լինում ամբողջ փողոցում: Փայտէ ցածիկ տը-
 նակները փակւում են կրկնափեղկերով: Հազիւ մոլթը
 զետիւնը կոխում է, այլ ևս ոչ ոք չի լինում փողոցում:
 Ընդհանրապէս փակւում են տներում և միայն շների ամբողջ
 խմբերը կոնձկոնձում են, նրանցից հարկւրներն ու հա-
 զարները սռնում են և հաջում ամբողջ գիշերը:
 Բայց դրա փոխարէն այնտեղ այնպէս տաք էր և նրան
 կերակրում էին, իսկ այստեղ, — Տէր Աստուած, զո՞նէ մի
 բան էլ է լինէր ուտելու: Նւ այս ինչ շրխից և թրբի-
 կոց է այստեղ, ինչ տեսակ լոյս ու մարդիկ, ձիեր ու
 կառքեր, իսկ ցուրտը, ցուրտը: Վազող ձիերի տաք
 փռնչալուց նրանց քթերից թափւում էր սառած զուլ-
 շին, ձնի միջից խփւում են քարերին նրանց պայտերը
 և հէնց իրար են կպչում, — և, Աստուած իմ, ինչպէս
 նա սոված է, զոնէ մի փոքրիկ կտոր հաց լինէր, իսկ
 մատիկները տփտփում են ցրտից:

Ահա դարձեալ մի ուրիշ փողոց, — օհ, ինչ լայն է:

Ահա հէնց այստեղ երևի մարդի կըճխլեն. ինչպէս նրանք բոլորը դուռում են, վազում են ու սլանում կառքերով, իսկ ընթր, հօ ընթր: Իսկ այս քնչ է: Ո՛ւֆ, այս ինչ մեծ ապակի է, ապակու ետեւը սենեակ, իսկ սենեակում մի բարձր ծառ կայ, որ մինչև տռատաղն է հասնում: Դա տօնածառ է, իսկ տօնածառի վրայ ի՛նչքան կրակներ կան, ինչքան սկէ թղթեր ու խնձորներ. իսկ շուրջը՝ որքան խաղալու փոքրիկ տիկիներ և փոքրիկ ձիեր կան: Սենեակում վազվզում են երեխաները, լաւ հագնուած, մաքուր, ծիծաղում են և խաղում և մի ինչ որ բան ուտում ու խմում են: Ահա այն փոքրիկ աղջիկը սկսեց այն պտիկ տղայի հետ սլարել, ի՛նչ սիրուն աղջիկ է: Ահա և լաւում է երաժշտութեան ձայնը: Նայում է մեր փոքրիկը, զարմանում և ծիծաղում. նրա գաւթերի մատիկներն արդէն ցաւում են, իսկ ձեռքերի մատիկները ցրտից կարմրել են, էլ չեն ծաւում, ցաւում են շարժելիս: Յանկարծ մտնուկը չիշեց, որ իր մատիկները սաստիկ ցաւում են, նա լաց եղաւ և վազեց հեռու: Եւ ահա նա դարձեալ տեսնում է ուրիշ ապակու միջով մի սենեակ, այնտեղ էլ ծառեր կան, իսկ սեղանների վրայ ամեն տեսակ կարկանդակներ նշից—կարմիր, դեղին: Այնտեղ նստած են չորս հարուստ տիկիներ. ով գալիս է, նրանք կարկանդակներ են տալիս նրանց, իսկ երբ դուռը մի ըսպէ բացւում է, շատ պարօններ են ներս մտնում: Մանուկը վախվախելով յանկարծ դուռը բաց արեց և ներս մտաւ: Ո՛ւֆ, ինչպէս գոռացին նրա վրայ և ձեռքները բարձրացրին: Մի տիկին շուտով մօտեցաւ, մի կոպէկանոց դրեց նրա ձեռքը և դուռը բաց արեց՝ ցոյց տալով փողոցը: Ի՛նչպէս նա վախեցաւ: Իսկ տուած կոպէկանոցը հէնց այնտեղ էլ ցած ընկաւ ձեռքից և սանդուղքի աստիճանների վրայ զընգաց, նա չը կարողացաւ իր կարմրած մատիկները ծալել և վերցնել

կոպէկանոցը: Մանուկը դուրս վազեց և շտապով դնաց, բայց ուր—ինքն էլ չըզլտէր: Նա ուզում է էլի լաց լինել, բայց վախում է և ձեռքերին փչելով՝ փախչում է ու փախչում: Նա հետզհետէ տիրում է... նա այնպէս մենակ էր և խեղճ, և յանկարծ, Տէր Աստուած. այս քնչ է դարձեալ: Մարգլիկ կանգնած են խմբով և զարմացած նայում են. լուսամուտում՝ ապակու ետեւը երեք խաղալու տիկիներ կան, փոքրիկ, կարմիր ու կանաչ շորեր հագած, և կարծես բոլորովին կենդանի են: Մի ծերուկ նստել է և իբրև թէ մի մեծ ջութակ է ածում: Ուրիշ երկուսն էլ կանգնել են և փոքրիկ ջութակներ են տծում և օրօրում են փոքրիկ զլուխները նայելով իրար վրայ, նրանց շրթունքներն էլ են շարժւում, խսում են համարեա, բայց ապակին չէ թողնում լսել: Մանուկն սկզբից կարծեց թէ դրանք կենդանի են, բայց երբ իմացաւ որ խաղալիկներ են՝ յանկարծ փրթկաց: Երբէք նա ուր տեսակ խաղալիկներ չէր տեսած, իսկի չըզլտէր էլ՝ թէ կան: Մէկ ուզում է լաց լինել, բայց խաղալիկներն այնպէս ծիծաղաշարժ են, այնպէս ծիծաղաշարժ, որ իր լոցը մոռանում էր: Յանկարծ նա զգաց, որ իր ետեւից մէկը բռնեց խալաթից. մի մեծ, չար տղայ կանգնել էր նրա մօտ և յանկարծ նրա գլխին մի շրխկացրեց, գլխարկը խկեց, ոտքով խփեց: Մանուկն ընկաւ, նրա վրայ դռուացին, նա դալկացաւ, վեր թռաւ տեղից, ուզեց վազել և փախաւ յանկարծ՝ առանց իմանալու թէ ուր, հասաւ մէկի բակի դրան մօտ և նստեց ցտխերի ետեւ. «այստեղ չեն փնտրիլ, մութն էլ է...»

Նա նստեց և կուչ եկաւ, վախից չէր կարողանում շունչ քաշել և կարծես թէ մի անգամից լաւացաւ: Թութիկներն ու ոտիկները էլ ցաւ չէին զգում և այնպէս տաքացան, այնպէս տաքացան, կարծես վառարանի մօտ լինէին: Ահա նա ամբողջ մարմնով ցնցուեց. ախար նա

մի ժամանակ ուզում էր քնել: Ինչ քաղցր քնելու տեղ է: Մի քիչ կընտան մոտակի և էլի կըգնամ խաղալիկներին նայելու, մտածեց մանուկը և երբ նրանց մոտեցրեց՝ ժպտաց: «Կարծես բոլորովին կենդանի էին... Եւ յանկարծ լսեց իբրեւ թէ նրա մայրիկը մի երգ է ասում իր գլխավերեւը: «Մայրիկ, քուսմ տանում է. ախ, ինչպէս այստեղ կըքնեմ»:

— Արի դնանք տօնածառ, մանուկ, — յանկարծ շրջնաց նրան մի մեղմ ձայն:

Կարծես նա մտածում էր, թէ դա իր մայրիկն է, բայց ոչ, նա չէ: Հասլո ալդ ով կանչեց նրան, նա չէ տեսնում, բայց մէկը խոնարհուեց դէպի նա և զրկեց նրան մթութեան մէջ, իսկ նա ձեռքերը մեկնեց և... և յանկարծ, — օ, այս ինչ լոյս է: Օ՛, ինչ տօնածառ է: Բայց տօնածառ էլ չէ այս, նա դեռ չէր էլ տեսել այդպիսի ծառեր: Այս ուր է նա այժմ, բոլորը շողշողում, բոլորը փայլում է, չորս կողմն էլ լիքը խաղալիկներ են, — բայց ոչ, դրանք բոլորը մանուկ ու աղջիկ են, միայն այնպէս պայծառ ուր, բոլորը խմբւում են նրա շուրջը, թռչկոտում են, ամենքը համբուրում են նրան, վերառնում, տանում իրանց հետ. ինքն էլ է թռչում, տեսնում էլ է. մայրիկը նայում է վրան և ուրախ ծիծաղում:

— Մայրիկ, մայրիկ, ախ, ինչպէս լաւ է այստեղ, մայրիկ, կանչում է նրան մանուկը և էլի երեխաների հետ համբուրւում, և կամենում է շուտով նրանց սլաժմել այն խաղալիկների մասին, որ տեսել էր ապակու ետեւը: Ո՞վ էք դուք, մանուկներ: Ո՞վ էք դուք, աղջիկներ, հարցնում է նա ծիծաղելով և փափախելով նրանց:

— Դա Քրիստոսի տօնածառն է, պատասխանում են նրան: Քրիստոսի մօտ միշտ այսօր տօնածառ է լի-

նում փոքրիկ աղջիկների համար, որոնք այնտեղ իրանք տօնածառ չունին... Այն ժամանակ նա հասկացաւ, որ այդ մանուկներն ու աղջիկները բոլորն էլ իր նման երեխաներ էին եղել, իսկ այժմ նրանք այստեղ են, նա հասկացաւ, որ բոլորն էլ այժմ հրեշտակների նման են, բոլորն էլ Քրիստոսի մօտ, իսկ նա էլ իրանց մէջանողը, մեկնում է ձեռքերը և օրհնում նրանց և նրանց մայրերին... Իսկ այդ երեխաների մայրերը բոլորն էլ այդտեղ մի կողմը կանգնած՝ լալիս են: Եւրաքանչիւրը ճանաչում է իր մանուկին կամ աղջկան, իսկ սրանք թըռչում են նրանց մօտ, համբուրում են, թաթիկներով սրբում նրանց արցունքները և խնդրում են լաց չլինել, որովհետեւ իրանց համար այստեղ այնպէս լաւ է...

Իսկ առաւօտեան, դռնապանները գտան փախչող և ցախերի ետեւը մեռնող մանուկի փոքրիկ դիակը: Նրա մայրիկին էլ փնտրեցին... Նա իր տղայից շուտ էր մեռել. երկուսն էլ նորից տեսնուեցին երկնքում՝ բարի Աստուծոյ մօտ:

Թարգմ. մ. Գ.





նա՛, ցուրտ ձմեռ,
Խոտանիրտ ծերուկ.
Քո մէջ չըկայ սէր,

Քնքոյշ զգացմունք.

Քո մէջ չըկայ կեանք,

Կեանքի հրապույր.

Յնծուծիւն, տարփանք,

Ծիծաղ ու համբույր:

Աշխարհ ես մանում

Դու արհաւիրքով,

Աշխարհ կաշկանդում

Քո ցուրտ կապանքով.

Նայուածքդ դաժան,

Շունչդ մահաբեր

Մարդկանց, բնութեան

Բերում են աւեր...

Լռում է գետակ

Անտառի խորքում,

Մարում սէր, փափագ

Ե՛ւ մարդու սրտում,

Ծաղիկն է թօշնում

Բըլուրի կրծքին.

Ժպիտը սառչում

Մարդու շրթունքին...

Գնա՛, ցուրտ ձմեռ,

Արի՛, ջերմ գարուն.

Բէր մեզ կեանք ու սէր,

Սիրոյ քաղցրութիւն.

Բեր մեզ դու պայծառ
Արև ու աստղեր,
Յոյսեր ծաղկավառ,
Ոսկի՜ երազներ...

Բեր ծիծաղ անհոգ,
Անհոգ բոպեներ,
Խանդ, աւիւն, բորբոք,
Հոգեբուլի երգեր.
Բեր անոյշ գեփիւռ,
Անձրև զովարար,
Կարկաստէն աղբիւր,
Սար ու դաշտ դալար.

Թող քեզնով, գարուն,
Խայտայ ընութիւն.
Թող նրա լեզուն
Սրհնէ քո անուն.
Թող միշտ հմայուած
Մեր սիրտը քեզնով՝
Սպրենք միշտ լցուած
Պայծառ յոյսերով...

Գնահ, ցուրտ ձմեռ,
Խստասիրտ ծերուկ.
Քո մէջ չըկայ սէր,
Քնքոյշ զգացմունք...
Արի, ջերմ գարուն,
Դու կոյս գեղեցիկ,
Բեր մեզ կեանք եռուն,
Եւ օրեր քաղցրիկ...

Ա. ԺԱՏՈՒՐՅԱՆ

Ա Ռ Թ Ա Մ Ա Ր

(Համապարհադատկան յիշողութիւններէց)



Յուսիսի վերջերն էր որ մենք, մի խումբ երիտասարդներն, ճանապարհ ընկանք Վանից դէպի Ախթամար: Զիւլ ալդ ճանապարհը անցնում են ութ ժամում, բայց մենք գնացինք ոտով և դործ դրինք երկու օր: Ինչպէս և Վանի ծովակի կամ լճի երկու միւս կողմները՝ Լիմն ու Կտուցը՝ այնպէս և Ախթամարը ունի մի ղրսի տուն: Այդպէս է կոչւում այն շինութիւնների խումբը, որ գտնւում է լճի ափում, ճիշտ այդ կողմների դիմաց: Դրսի տան մօտ է գտնւում, ի հարկէ, և նաւահանգիստը: Այդտեղ են հանգստանում ուխտաւորները լիճը մտնելուց առաջ կամ սպասում մի քանի օր անաջող քամու և ալէկոծութեան ժամանակ: Այդտեղ է գտնւում վանքի հողերի կառավարչութիւնը, կովերի, ոչխարների և այլ կենդանիների գոմերն ու ախոռները: Այդտեղ է, վերջապէս, վանքի երկրագործական սլարագանների և կենսական մթերքների ամբողջ շտեմարանը: Բայց այդտեղ, ի միջի այլ շինութիւնների, պէտք է լինի անպատճառ և մի փոքր եկեղեցի:

Շաբաթ երեկոյ էր: Արևի մայր մտնելուց մօտ ժամ ու կէս անցած, մենք նստեցինք նաւը: Իսկ դրանից վաղ չէր կարելի ջուրը մանել, որովհետև նաւագնացութեան

Համար անհրաժեշտ արևելեան քամին այդ միջոցին է սկսւում: Մեր նաւը Վանի կամ Բզնունեաց ծովի սովորական նաւերիցն էր: Իրանք ունեն մօտ տաս արշին երկայնութիւն և երեք արշին լայնութիւն և անսրտահառ առաջաստաւոր են: Շոգենաւ չըկայ:

Մութ դիշեր էր: Մեր խումբը բաղկացած էր ութ հոգուց, սրունցից երկուսը ուսուցիչ և վեցը հասակաւոր աշակերտ, ուրեմն մեր ամբողջ «էկիպաժը», երկու նաւաւարների հետ միասին, կազմում էր մի տասնաւոր: Վանի ծովի բոլոր նաւաստիները, նաւապետները և նաւադործները հայ են և զլիաւորապէս Աւանց դիւղից, որ մօտ մի ժամ հեռու է Վան քաղաքից:

—Սկաներ ու էֆէնդիներ,—դիմեց մեզ նաւապետը մի տաս ըսպէից լետոյ—երգ ասէք, շարական ասէք, որ մի քիչ զուարթանանք:

—Ի՞նչ ես ուզում, ախպեր, որ երգենք:

—Երգեցէք, ձեզ մատաղ լինեմ—ճանապարհ և ճշմարտութիւն...:

Եւ մենք ուրախութեամբ ու լի հաւատով «վեր քաշեցինք» հանդիսաւոր կերպով այդ վայն ու հրաշալի մեղեդին, մաղթելով, որ Ստոռտոմ բարի ճանապարհ տայ բոլոր տնից դուրս ելողներին և ճշմարտութիւն տարածէ Համայն աշխարհում:

Ամբողջ ծովային ճանապարհը մենք անցկացրինք երգելով, ծիծաղելով և նաւաւարների հետ զանազան փիլիսոփայութիւններ անելով: Մեր ուրախ ձայնը սփռւում էր ջրի մեղմ ալիքների վրայ ու անհետանում շրջակայ թանձր մթութեան մէջ: Մեր զուարթ տրամագրութիւնը, ծովի շոյող զեփիւռը և լուռ ու մութ երկինքը մի քաղցր ներդաշնակութիւն էին կազմում:

Բայց այդ ընդհանուր զուարճութեան մէջ ես մուռնում էի յաճախ ներկայ ըսպէն և մտքով Ախթամար

տեղափոխում: Աչքս տնկում եմ խաւարի այդ կողմը ու մտածում: Ահա տեսարանը տեսարանի յետեւից անց են կենում երեակայութեանս մէջ: Ախթամարը մի հասարակ տեղ չէ. դեռ ևս այսօր նստում է այնտեղ մի կաթողիկոս, որ ահագին թեմ է կառավարում: Բայց առաջ այդ հոգևոր իշխանութեան հետ միացած էր և՛ մարմնավորը և այդ կողին մի թագաւորանիւտ քաղաք էր և մի, թշնամիների վրայ սարսափ դրող, անառիկ բերդ: Գաղիկ Արծրունի թագաւորը ամբողջ հինգ տարի պարտաւոր էր այդ կողին ամրացնելով, զարդարելով և նրան մի գեղեցիկ քաղաքի վերածելով: Հարիւրաւոր նաւեր զբաղուած էին ամեն օր այդ նոր քաղաքի համար փայտ, քար, երկաթ և տեսակ տեսակ նիւթեր բերելով: Մի միայն ս. Խաչ եկեղեցու շինութեան վրայ, մեր Թովմա պատմաբանի վկայութեամբ, երկու հարիւրհազար լիտր երկաթ ծախսուեցաւ: Յիշում էի երևելի ճարտարապետ ու քանդակաղործ Մանուէլին, որ իր ոսկի ձեռքերով մի չքնաղ կերպարանք էր տուել այդ կողի-քաղաքին ու հրաշալի քանդակներով զարդարել նրա եկեղեցին: Յիշում էի, վերջապէս, մեր անմահ Բաֆֆին, որ այնքան ազդու կերպով երգել էր այդտեղ՝ մի ժայռի դիմին՝ իր «Չայն տուր, ով ծովակը»...

Բայց ահա նաւաստին ջուրը գցեց շրխշրխկան խորիսխը և ևս սթափուեցի իմ մտածումներից: Նաւը կանգ առաւ և մի հինգ բոպէից յետոյ մենք արդէն վանքի բակումն էինք:

Մեր նաւարկութիւնը տւել էր ժամ ու կէս և արդէն գիշերուայ տասնըմէկն էր: Վանքի բակում տիրում էր գերեզմանական լռութիւն. բոլոր միաբանները քնած էին բացի մի ծերունի վարդապետից և երկու սպասուորներից, որոնք և տուին մեզ մի ընդարձակ սենեակ և բարի գիշեր մաղթեցին:

Առաւօտը զարթելուն պէս, մեր ականջներին հասաւ ժամերգութեան ձայնը: Պատարագն արդէն սկսուում էր: Տաճկաստանում ամեն ժամանակ, թէ կիրակի և թէ ուրիշ հանդիսաւոր օրերին, պատարագը լինում է կրկնաւոր տեւողութեան և վերջանում իննը կամ տասը ժամին: Ի հարկէ մենք պէտք է ներկայ լինէինք պատարագին: Բայց բանից դուրս եկաւ, որ մեր նաւը, կաթողիկոսի կարգադրութեան համաձայն, իսկոյն պէտք է յետ դառնար, երբ մենք, պատարագը վերջանալուց յետոյ, վանքի միաբանութեան հետ ճաշը վերջացնէինք: Այդ պատճառով մենք որոշեցինք նախ և առաջ մի պտուղտ անել կղզու վրայ և տեսնել թէ քնչ կայ արդեօք կանդուն մնացած Գաղկի փառաւոր ժամանակներէից:

Շատ քիչ բան է թողել անողոք ժամանակը նախկին հոյակապ քաղաքից: Մնացել են միայն մի քանի կիսուներ եկեղեցիներ ու ժամադաւիթներ: Մնացած շինութիւնները բոլորը նոր են: Գեղեցիկ է կաթողիկոսի նոր վեհարանը, ուսումնարանը, թանգարանը և միաբանների լուսաւոր, վերնալարկ սենեակները: Հին Աթթամարի կէսը այժմ ջրի տակն է և տեղ տեղ դուրս են ցցուած ջրի մէջ Գաղիկ թաղաւորի շինած քաղաքի մեծ պարիսպները: Պէտք է տեսնել, որ Վանի ծովը դարերի ընթացքում միշտ փոփոխում է իր տեղը. նա երբեմն զէպի ցամաքի մի կողմն է քաշուում և երբեմն միւսից փախչում: Աթթամարի կէսի հետ այսօր ջրի տակն է և հին Արճէշ քաղաքը: Եւ մինչդեռ մի ժամանակ այդ ծովը քերում էր Վանի բերդի կողերը, այսօր ամբողջ մի ժամուայ ճանապարհ հեռու է նրանից: Նաւաւարները շատ յաճախ են հանդիպում ջրի տակի զանազան շինութիւնների, թանիրների և մինչև իսկ կամուրջների:

Բայց միակ բանը, որ պահուել է բաւական անաղարտ, դա ու խաչի տաճարն է: Տաճարի ամբողջ երեք

պատր, վերևից մինչև ներքև լիքն են հրաշալի, զուրս
ցցուած (բէլէֆ) քանդակներով: Դրանք ներկայացնում
են հին և նոր կտակարանի և հայոց եկեղեցական դա-
սակարգի ամենապալուն ներկայացուցիչներին: Վան նաև
խաղողի տերևներ, խղկոյզներ և այլ բազմաթիւ սակ
զարդարանքներ: Բայց ամենից նշանաւորն է այն քան-
դակը որ ներկայացնում է Գագիկ թագաւորին՝ ձեռքին
ս. Սաչի տաճարը խոտած: Դրանք բոլորը մեր վերը
լիշած Մանուէլ արուեստագէտի ստեղծագործութեան պը-
տուղներն են: Զը մոռանանք աւելացնել, որ այդ պատ-
կերներն էլ տեղ տեղ ծակոտուած են, չանդրտուած ու
փոքրորուած. դրանք—մոզլիների, թաթարների, քրդերի
և այլ զազանաբարոյ բաշխբուզուկների՝ արձակած դըն-
դակների, նետերի ու քուրերի հետքերն են...

Վերջապէս ժամանակ էր մեզ մտնել ու աղօթել
տաճարում: Դա մի փոքրիկ ու գեղեցիկ եկեղեցի է, զար-
դարձած անթիւ քանդակներով ու պատկերներով: Աջ
կողմը, մօտ հինգ արշին բարձրութեան վրայ, շինուած
է մի քարեայ պատշգամբ, որտեղ բազմում էր մի ժամա-
նակ Գագիկ թագաւորն իր ամուսնի հետ: Զախ կողմում
գետնից մօտ կէս արշին բարձր, սարքուած է մի պատ-
կառելի դահ, որտեղ նստում է մինչև հիմա Ախթամու-
րի թեմի կաթողիկոսը: Եկեղեցու շատ բարձր ու նրա-
ծայր դմբէթը միանգամայն արդարացնում է Թովմա
Արծրունու այս խօսքերը. «նա ունի մի երկնամասն,
լուսազարդ և լուսաճաճանչ զմբէթ, որին եթէ մէկը
կամենայ նայել, պէտք է նախ, որպէս թագաւորին պա-
տիւ տալու ժամանակ, զլիարկն հեռացնէ իր գլխից և
ապա թէ կարողանայ, իր սիրտնոցը տանջելով, հաղիւ
հազ նշմարել անտեղի զանազան կերպագրութիւնները»:

Այդ ուռաջին տպաւորութիւններից լետոյ, չըղիտեմ
ինչու, ինձ սաստիկ զրաւեց բարձրաձայն ժամերգու-

Թիւնը: Երգում էր վանքի ուսումնարանի խումբը մի վարդապետի դեկլարութեամբ: Դրանք բոլորն էլ երգում էին մի տեսակ ոգևորումով, մի տեսակ ազատ ու զիլ ձայնով: Եւ յանկարծ ես մտաբերեցի, որ մեզանից մի քանի քաջ հեռու ծովը խփում է իր ալիքները կղզու ժայռերին և որ մենք, անջատուած ամբողջ աշխարհից և շրջապատուած խոր ու անտակ ջրերով, աղօթում ենք ջերմագին: Երբէք ոչ մի ժամերգութիւն աղքատ ազգու- չէր երևացել ինձ, երբէք ոչ մի սլտարագ աղքատ ա- նուշ չէր թուացել ինձ... Ոչ, երբէք, երբէք, ես չեմ մոռանալ Ախթամարի պատարագը...

Տ. ՓԻՐՈՒՄՆԱՆՅ

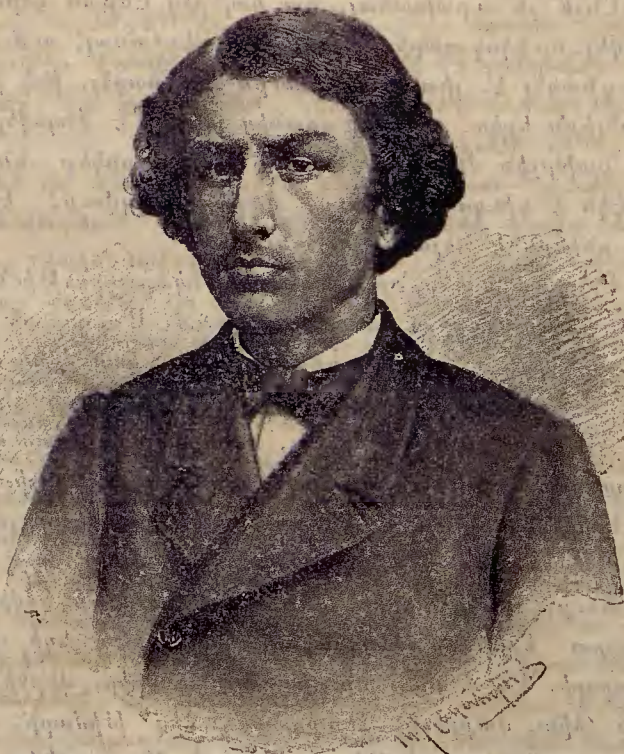


Պ Ե Կ Տ Ե Մ Բ Ե Ր

Եկաւ դեկտեմբերը, եկաւ Նախրաթողի պատը. առաջիկայ շաբաթ օրը՝ սուրբ Յակովբ Մծբնեցու տօնի օրը Նախրաթող է. թէկուզ՝ որ Վարդավառի պէս արևը քաջալի գլուխն էրելիս լինի, նախրչին էդ օրը գիւղամիջումն իր փէտը վէր կը քցի:

Ասենք՝ շատ քիչ տարի կը պատահի, որ ձմեռն էնքան անուշ լինի, որ նախիրը թողնեն Նախրաթողին: Ո՞վ է իր ապրանքի թշնամին, որ դեկտեմբերի քաղցը եղանակներից խաբուի ու իր կով ու կթանը դաշտը քշի: Աստուած մի արասցէ, որ ձիւն գալը մինչև դեկտեմբերն ուշանայ: Եդ ասել է՝ թէ ռանչալարի սրտումը դանակը ցցուեց, էդ նշանակում է, որ երկրագործն իր աշնանացան արտերիցը ձեռները լուաց, մաղըրուն-մահ-րում, դառն ու դատարկ լետ նստեց: Շուտ եկած ձիւնն է ծածկում, տաքացնում, ցրտի ու պարզի ճանգերից վրկում, պահպանում գիւղացու չորս մատնաչափ կանանչ ու քնքշիչ ցորնի արտը: Բերանիցս դուրս գալ, քամին տանի, եթէ ձիւնը դեռ չեկած՝ դեկտեմբերն իր շնորհքը ցոյց տայ, միմիայն մի գիշեր իր գիտեցած չոր ցուրտն անի, գետինը հուս տայ. դաշտային գիւղացիք միւս տարին քաղցած կը կոտորուեն. նրանց պատուական մախմըրի նման ցնծին տուող ցորնի արտերը կը սևանան, կը խաշուին, կը փչանան:

Հէնց էդ է պատճառը, որ գիւղացիք իրար աչքալիս են տալիս, երբ նոյեմբերի կիսից՝ մի առաւօտ վեր են կենում և տեսնում, որ ձիւնը թգաչափ նստել է, դաշտ ու տափ ծածկել է:



Դրիգոր Արծրունիի պատանի համալիրով:

Տես, տես, թէ ինչպէս է ուրախացել նախ-
րապանը, տես, նա թնչ է անում էդ առաւօտը, էդ
օրը նա է բոլորին զարթնացնում. դռնէ դուռն ըն-
կած՝ նախորդական դաւազանով ամեն դուռը բաղկում
է ու ձայն տալիս. «էս օր նախրաթող է, նախիրը դուրս
չանէք»:

Ընչի՞ չի ուրախանալ. նա կալերից էնքան ցորեն է
ժողովել, որ եկող տարի էլ ուտի, չի վերջանալ, ում կալի
ափը գնացել է, լիաբուռը բաժին է ստացել, իսկ իրան
հասնելիքն երկու շաբաթ սրանից յառաջ է ժողովել:

Նախրչին միայն չի, նրանք երկու ընկեր են, էս
օր մէկն է գիւղում մնում, վարձ ժողովում, էգուց
միւս ընկերն է նոյն բանն անում:

Բայց, արի տես, որ գեկտեմբերի նկարագրութիւնն ա-
նելուս՝ մարդի զրիչը կանգ է առնում: Մօլորուած մը-
նում ես՝ թնչ է անում գեկտեմբերին, կամ հէնց ողջ
ձմեռը, հայ մարդը՝ աշխատանքից չը վախեցող գիւղա-
ցին:—Ուղիղն ասած՝ և ոչինչ, նա գտտապարտուած է
անգործութեան՝ համեմատած այն սովորական, ծրտի-պրտի
գործերի հետ, ինչ որ նա ստիպուած է կատարելու:

Սառաւոտենց շուտ վերկաց, մտիր գոմը, տաւարիդ
կեր տուր, տակը սրբիր, ձեռքդ էս ծանրած կովից էն
սլարարտ երինջի թիկունքին քսիր, էս եզի աչքե-
րը տրորի, էն մոզուն գուրիւր—գուրգուրիւր, վերջը զա-
շաւը (ձիու մաքրիչը) ձեռքդ առ, ձիդ թիմարի՛, մլոււ
տուր, դանդաղկոտութեամբ ժամանակն սպանիր՝ մին-
չև լոյսը բացուելը, և յետոյ՝ եթէ նոր ձիւն է եկել,
թին ձեռքդ առ, ճանապարհ բաց արա ու ետփունջիդ
ծածկիր, գնա՛ ժամ: Դնալուս էլ կնոջդ, աղջկանդ, տանդ
ոտ ու ձեռքին հրամայիր, որ թոնդիրը վառած, քուր-
սին դրած, կերակուրներն եփած պատրաստած լինի, որ
ժամից դուրս գաս, նստես ճաշի:

Քիչ դորձ է, մէկ հիմի կուտես, դուրս կերթաս փողոց, այտինքն զիւղամէջ, այնտեղ քեզ նման պարապ-ներն արդէն հաւաքուած են, խելքներիդ զօռ կըտաք, պօլիտիկից կը խօսէք, տէրութիւններ կը կանգնաց-նէք ու կը կործանէք, Փռանգի, Ինգլիզի ու Օսմանցուի վիճակները կորոշէք, մէկ էլ՝ երկու ժամից կը դառնաս, կը ճշտու տնեցոնցդ վրայ, որ քեզ համար ուտելու բան չեն պահել։ Վերջը ինքդ էլ փոշմանում ես զուր բարկութեանդ համար ու մըթմըթալով մօտենում ես առաստաղից կախած, օդի մէջ ճօճող տաշտին։ Եթէ սիրում ես չոր լուաշը, մի կծկու՛ծ, ձուածեղ, կարմրա-ցրած լաւաշ ես ջոկում, միջից չորս տակ կտարում, ձեռ-քիդ բռնում, ուտելով դուրս գնում. իսկ եթէ փափուկ լաւաշի ես սիրահար՝ տեղը գիտես, տաշտի տակին, սալա-կի մէջ կինդ առաւօտը ջուր է ցնցղկել, պատրաստել. մի լաւը ջոկում ես, մօտին պատրաստ ծածկած պանիրն էլ մէջը փաթաթում, հասալիկ դուրում շինում ու կծելով դուրս գնում։ Քեզ յայտնի է, որ մինչև նորից զիւղամիջի ժողովատեղին հասնես, պաշարդ կը վերջանայ, ուռած պլտուխդ կընստի։

Մի քանի անգամ էսպէս կը գնաս, կը գաս՝ ձմեռուան կարճ օր է, երեկոյեան զանգակը կը տան, կերթաս ժամ ու կը դառնաս, «Ողորմի Աստուածը» տուն կը բերես ու իրիգնահացի կը նստես։ Ի հարկէ, ես հաշիւ չեմ տնում տաւարը ջրելը, կերակրելը, տակերը մաքրելն և այլն։ Եթէ տանդ ջահէլ ունիս, էդ բաները նրանք առանց քեզ կը կատարեն։

Դու շտապիր, գնա տէրտէրի կամ տանուտէրի գոմի օդում տեղ-խուկ արա, թէ չէ՝ ներքի կողմն ես ընկնելու։

Օդէն լիքն է զիւղականներով։ Աւելորդ է ասել, որ վերին կողմը բազմած են տէրտէրը, տանուտէրն ու գիւղի առաջաւորները։

Ահա այստեղ սկսում են իսկական մասլանածները. ով լնչ գիտէ՝ պատմում է. առածներ, առակներ, ճանապարհ կարող աւագակների գործեր՝ կրկին ու կրկին մէջ են զալիս ու ուելացրած, ճոխացրած, իբրև նորութիւններ պատմում:

Ուշադրութեամբ յսում են տէրտէրի պատմած Յայմաուուրքի, Հարանց վարքի, Սղուէսաղրքի, Եօթն իմաստասիրաց գրքի, Եփէմէրդու և այլ Հոգեշահ գրքերից քաղուած անցքերն ու եղելութիւնները: Եթէ քաջ ես, նկատիր տէրտէրին, որ մի շաբաթ յառաջ միւսնոյն բանը նա ուրիշ տեսակ պատմեց. ամէն կողմից քեզ կը քարկոծեն:

— Տէրտէրը հօ սուտ չի՞ ասում, կերևի մի զրքում էնպէս է զրած եղել, միւսումն էսպէս:

Ամենից ուրախ է անցնում այն գիշերը, երբ մի նոր աշուղ է գալիս և մարարկայ է անում. կամ թէ առակախօս Յարութը ծունկը գետինն է տալիս ու մի մեծ առակ է սկսում:

Թէկուզ արջուն երեք բերան կանչի, մինչև Յարութը ծունկը գետնիցը չը կտրի, մինչև չստի յայտնի վերջաբանը. հրանք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին, երկնքից երեք խնձոր վեր ընկաւ, մինն ասողին, մինը լսողին, մինն էլ ջառ ու ջամահաթին (համայնքին)՝. մինչև էս բառերը չստի, ոչ ոք անդիցը չի շարժուի:

Միայն այսքանը չէ՝ ձմեռը գիւղացու անելիքը. անգործութիւնից զգուած գեղջուկների միակերպ պարապութեանը, հարսանիքները մեծ թարմութիւն են տալիս. կեր ու խումի մէջ հողագործը մոռանում է ձմեռուան ձանձրացուցիչ մեռելութիւնը, եթէ հարսանիքները չըլինէին, գիւղացին չէր կարող տանիլ անտանելի անգործութիւնը:

Գիւղացին հիւանդ է, թոյլ է, ծոյլ է, լոյլ է, դան-
դաղ է, երբ չի դործում. հերիք է նրան իր հանգըս-
տու թիւնը որ վախելում է զիշերը՝ ցերեկուան դաշտալին
մշակութիւնից յետոյ:

Գիւղացին մեզ նման զիշերն արթնութեամբ և անան-
դորը հոգւով չի լուտացնում, նա իր ընթրիքն իրիկուայ
ժամից յետոյ անում է, վնթփնթում է զիշերալին կարճ,
իւր շարադրած, կամ ստտից սովորած աղօթքը, գլուխը
դնում է չոր բարձին ու աչքերը խփելուն պէս՝ քնում է
մինչև Լոյս-աստղը դուրս գալը: Այսքանը բաւ է նորս
խոնջոյցած անդամներին ոյժ տալու:

Այլ մարդկանց բոլորովին հակադասութեն են ներ-
կայանում տնարար անեցիք՝ կանանց սեռը սրանք են,
որ տարին բոլոր, օր ու զիշեր դադար չունին. եփել,
թափել, կար, կարկատան, օջաղ, պուճախ, լուացք, թըխ-
ուածք, կարագ ու թան, կով ու կթան, ճժեր պժեր, ծծկեր
զժեր՝ բոլորը կին-արմատի շնքին են լցուած, բոլորն ըն-
տանիքի կրելիք խաչն են:

Մեր կենդանի նահատակ մայրերը, կանայքը, քոյ-
րերն ու դստերքն այս ամենը համբերութեամբ տանում
են, անտրտունջ կրում են և զոհ են, եթէ միջոց են
դտնում տարէնը մի քանի անգամ հադուել, զարդարուել
և իրար մօտ հաւաքուել, իրար հալ ու ալիալ, կայ ու
կացութիւն հարցնել:

Ուխտատեղիքն ու բանջարաքաղն են զիւղական կա-
նանց ամարալին զբօսանքը. նշանդրէք, հարսնատես,
հարսանիք ու կնուհիներն են ձմեռուան զուարճութիւն-
ները:

Մտանք դեկտեմբերը, սկսուեցին հարսանիքները,
մեր սիրուններն իրանք էլ են ուրախանում, իրանց մարդ-
կանցն ու պատանիներին և երիտասարդներին էլ են
էշիւ ու խնդում պատճառում:

Ո՛ր է հարցնում, թէ դեկտեմբերին դաշտային գիւղերում ծնկնահար ձիւն է. լեռնային գիւղերում բացած ճանապարհից դուրս եթէ լիմարանաս, ոտ դնես՝ մինչև կոկորդ գլթաղուես: Ի՞նչ ցաւ, եթէ ցոլրան այնպէս տաստիկ է, որ թուքդ դեռ գետին չընկած՝ սառչում է. որ եթէ սխալուես, բաց ձեռքով երկաթին մօտենաս, ձեռքդ կը վակչի երկաթից և էլ պոկ չի դալ. զլուխը քորը, թէ կուժն իրիկունը ջուր ես լցնում, քուրսու տակը կոխում, առաւօտը վեր ես կենում, գտնում միջից երկու եղած, կողքին մի սառցէ կուժ բնկած:

Այդ բոլորը գիւղացի կանանց, մանաւանդ ջահէլ կանանց ու աղջիկների համար ցաւ չեն, միայն թէ նրան զարգարի, հարսանիք տար, միայն թէ իրաւունք տուր, որ տանդ հասակաւոր քելվանիքը (տիրուհիք) հարստանիքատունը մի քունջ բռնեն, իրանց հասակակիցների հետ քաղցր զրոյցներ անեն, իսկ ջահէլ հարս ու աղջիկներին թոյլ տան պար բռնել, եւալի կամ զովունդ պարել, կամ կենսապար խաղալ ու զուռնաչու շաբաշն աւելացնել:

Թէկուզ առաջի իրիկուանից մինչև ծէզը բացուելը մեր համեստ գիւղացիները պարեն ու թռչկոտան, երբեմն երբեմն էլ զուռնաչու ձայնը լռեցնեն, իրենք երգեն, իրենք պարեն, յոգնիլ չեն. հետևեալ օրը նրանք աւելի ոգևորութեամբ կը գործեն:

Միայն հարս ու աղջիկները չեն հարսանիքների զարդը. էն պարը պար չէ, որտեղ տղայքը խառը չլինին. տուն տուն աղջկէքը տղէքանց քաջութիւնն և կտրիճութիւնն են երգով բարձրացնում և շորոր գալիս, տղէքն աղջիկների սիրունութիւնն և մատների ձեռացաջուրն են գովում:

Մէջէմէջ տղայ, մէջէմէջ աղջիկ, ճկոյթ ճկութիւնն կացրած, ուս ուսի կպցրած, մին հեռանում են, մին մօտենում, ոտի մինն յառաջ, ոտի մինը լետ, մի ոտք ձախ արի, երկու ոտք աջ գնա՛, ձեռքերդ բարձր՝ ձեռ-

քերդ ցածր, շարժիր հա շարժիր, ողջ մարմնով շարժուիր աչքերդ տնկած՝ պարագլխին նայիր, ինչ պարագլուխը կանի, դու նրան հետևիր. ձախ ձեռքով նա իր կուռն ընկած հարևանին է պար ածում, աջ ձեռքի թաշկինակով պարերգն է կառավարում:

Պարերգի մէջ այնքան կանոնաւորութիւն է տիրում, ոտք ու ձեռքերն էնպէս միահաւասար շրջան են կազմում, որ եթէ կարելի լինէր այդ շրջանը գծել, դուրս կըտար փարգեարով (կարկին) տաշած մի բոլորակ ճիւղ (շրջանակ):

Ահա այս կանոնաւորութեամբ շարունակուած է պարերգը. սկսում են ծանր ու հանգարտ, վերջացնում են շտապ ու արագ. երգի վերջին տունը տղայքն ու աղջիկները միասին են շնչահատ քրտնքի մէջ չղպչղպալով երգում:

Հա թռէք, թռէք, լուսանայ,

Տան տէրը գայ դուս անայ:

Այս երգուէց, պարագլուխն իր թաշկինակը գետին քցեց, պարը քանդուէց, լոյսը ծագեց: Ամեն մարդ գնաց իրանց տուն, կատուն մտնի պապոնց տուն:

Քիչ մնաց մոռանում էինք. դեկտեմբերին են գալիս Աւագ տօները, Գուլիթների, Ստեփանների ու Օհանների տներումն էդ օրերը իւզի մէջ շնջիւում են մարգի գլխի չափ փղպուղ քուֆթի գնդերը, սպիտակ լուաշ հացում փաթաթւում ու ղրկւում «Գրքէենց գոմը» (փորը), մեծ մեծ գաւաթներով էլ ոսկեգոյն գինին վրէն գատարկւում:

Անուշ անողները տօն շնորհաւորողներն են:

Ես իմ սագս ածեցի, եղբայր Աղայեանց, սիրելի Ղազարոս, պատիցը կախ տուի. Արարատեան աշխարհի տասն երկու ամիսները սուփրի նման առաջդ փռեցի, հազար տեսակ քաղցր կերակուր քեզ համար վրէն. շարեցի. հիմի հերթը քոնն է, սագիդ լարերը մի լաւ ուղղիր, գրածներից քաղցրահամ հիւն ներդաշնակ երգեր շինի, կոյր աշուղի պէս գիւղէ գիւղ ընկիր, հայմանուկներմէջ ընթերցասիրութիւն տարածիր: Եթէ չանես՝ պարտական լինիս: Ասա՛, ամէն:

ՊԵՐՃ ՊԻՕՇԵԱՆՑ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԲ

Դ Ա Ր Բ Ի Ն - Օ Ր Ի Ո Ր Դ

Կալիֆօրնիայում այժմ գտնւում է մի 14 տարեկան յարընիս-օրիորդ, որն այժմ սովորում է դարբնութիւն, այն նստատեղով, որ իր ձեռքի արտադրութիւնը ի ցոյց դրուի Ձիկազոյի Համաշխարհային ցուցահանդէսին, որ կայանալու է եկող տարի: Այդ օրիորդի անունը Ռէյ Բիլլրիշ է: Նա շատ գեղեցիկ, առողջ և կրթուած է և զիտէ երեք լեզու: Երեք տարուց աւելի է, որ նա սովորում է դարբնութիւն և նրա շինած առարկաները պէտք է ծախուին ցուցահանդէսում, որոնց վաճառումից զոյացած գումարը պէտք է գործադրուի կանանց Համար Հիմնելի դարբնոցի շինութեան:

Թ Ք Ո Ղ Չ Ո Ւ Կ Ը

Հնդկական ովկիանոսի մէջ կայ մի տեսակ ձուկը, որ թքելու զարմանալի կարողութիւն ունի. այդ ձուկը կոչւում է *Solhuonhu* ժակիւլաոոս: Դա շատ ճարտար թքող է, լաւ որսորդ ճանճերի. նրա միակ ու սիրելի սնունդը ճանճերն են: Շատ անգամ այն միջոտները ջրի մակերևոյթից վեր՝ ծովային բոյսերի վրայ են աղբում, որոնց վրայ իրանց բոյնը շինում են, ձու ածում և բազ-

մանում: Տօկսօղէս ձուկը ծովի միջից տեսնելով որսը, հինգ կամ վեց ոտք հեռաւորութիւնից բաւական մեծ քանակութեամբ ջուր է թափում ճանճերի վրայ, որոնք ջրի ճնշման չրկարողանալով դիմադրել, ընկնում են ծովը, այնուհետեւ հեշտանում է ձկան համար նրանց որսալը:

Ջալա, Սուժատրա և Բօրնէօ ճանապարհորդող եւրոպացի բնագէտ մի հետաքրքրական փորձ է կատարել: Նա նաւակի մէջ լցել է ծովի ջուր, որոնց մէջ կալին այդ ձկներից և նաւակի կողի վրայ գնդասեղի ծայրին դրել է ճանճ. ձկները նկատելով ճանճին, շտապել են ամենասուտտիկ արագութեամբ ջրի կաթիլներ արձակել նաւակի մէջ և չարջարուելուց լետոյ աջողուել է նրանց գնդասեղը և ճանճը վայր ձգել:

Այս ձուկը խիստ վարպետութեամբ ջուր է արձակում բերանից, մինչև անգամ բաւական հեռու գտնուող աւարկանների վրայ: Նախ բերանը ջրով լցնում է և տալիս կտրողացածին չափ որսին մօտենում: Շատ անգամ զլուխը ջրից հանում է, որպէս զի յաջողութեամբ կտրողանայ որսալ. խռիկները, որոնք գլխի երկու կողմումն են գտնւում, փակում է և ծնօտները հուփ տալով ամուր սեղմում. բերանի խռուչի մէջ ջուրը ամեն կողմից ճնշուելով, դուրս է ցայտում ատամների միջից: Ճանճը կամ ուրիշ միջատ որքան էլ մեծ է լինում, իր հաւասարակշռութիւնը կորցնելով այդքան ջրի ցայտման տակ, չէ կարողանում թռչել և ջրի մէջ է ընկնում. բաւական է որ նրա թևերը թաղուեն, այնուհետեւ նա անկարող է լինում ազատուելու թշնամու ձեռքից:

Ահա այսպիսի խորամանկութեամբ ասլրում է այս ձուկը բազմաթիւ քանակութիւնով ճանճեր և այլ միջատներ ոչնչացնելով:

Ի Ս Պ Ա Ն Ի Ա Յ Ի Թ Ա Դ Ա Ի Ո Ր Ը

Իսպանիայի ներկայ թագաւորը, որի պատկերը տը-
պագրում ենք սոյն համարի մէջ, վեց տարեկան է: Նա
հէնց թագաւոր է ծնունել իր մօրից, որովհետեւ նրա
հայրը մեռել էր մինչև յղութեան օրը: Նա կոչւում է
Ալֆօնսօ-Լէօն-Ֆերդինանդ Մարիա - Յակոբ - Իսիդօր - Պաս-
կալ-Անտօնիոս:

Փողովուրդը շատ սիրում է մանուկ թագաւորին և
նրան միշտ ընդունում է մեծ համակրութեամբ: Երբ
թագաւորը չորս տարեկան էր դարձել, հազաւ ոտնա-
մանների առաջին զոյգը. այդ օրը մագրիգեցի երեքհա-
րիւր աղքատ մանուկներ ընծայ ստացան մի մի զոյգ
ոտնամաններ: Մանուկ թագաւորին խիստ փայփայում
են. 1887 թուին նրա առաջին ծննդեան օրը Սպանիայի
մայրաքաղաքի (Մագրիդ) երեսունհազար հոգի ընծաներ
ստացան. իսկ մայրը՝ թագուհին այդ օրը հիմնեց որբերի
(որովհետև փոքրիկ թագաւորը նոյնպէս որբ է) ապաս-
տարան սպաների համար:

Ալֆօնս XPII մանուկ թագաւորը թէև ամուր կազ-
մուածք չունի, սակայն բաւականին առողջ է: Նա շատ
աշխույժ է և խօսակցող. բայց պատահում է որ նա սկսում
է տխրել և լռել, այդ նրանից է, որ նա մեծացել է մե-
նակութեան մէջ, առանց ընկերներէ և առանց մանկա-
կան խաղերի: Նրա հետ այժմ պարտաւում են վարժու-
հիներ և ուսուցիչներ, իսկ իր ծծմայրը, որ մի հասա-
րակ գեղջկուհի է, մնում է մինչև այժմ նրա մօտ, որին
շատ սիրում է և չէ կամենում որ իրանից հեռանայ:

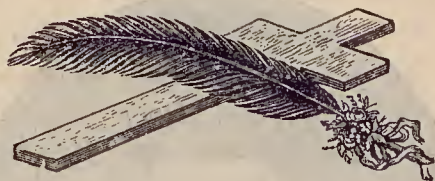


Ալֆօնս XIII
Իսպանիայի Վանոկ թագաւորը





ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ



ՄԱՀԱԳՈՅԺ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԻՈՒՆԻ

Հայոց գրականական աշխարհից մի լուստպայծառ տաղ պակսեցաւ. դեկտեմբերի 19-ին՝ կնքեց իր մահկանայուն «Մշակը» հռչակաւոր խմբագիր Գրիգոր Արծրունին 48 տարեկան հասակում:

Ո՞վ էր Գրիգոր Արծրունի և ի՞նչ տրաւ:

Գրիգոր Արծրունին, ինչպէս ինքն ասում է, ժողովրդի համար մի աշխատող էր, մի «մշակ», որ առանց ոչ ոքից հրաւիրուելու, «անկույ» մտել էր հասարակութեան բարեկեցութեան համար աշխատելու: Մինչդեռ նրան՝ իբրեւ հարուստ ընտանիքի ուղի՝ ամեն կեանքի զիւրութիւն, հեշտութիւն էր սպասում, նա մերժում է այդ բոլորը և իրան երիտասարդութիւնից՝ 20 տարեկան հասակից նուիրում հասարակութեան: Նա առնում է իր ձեռքը ազգի առաջադիմութեան ղեկը և օր ու գիշեր աշխատում է նրա մտաւոր անդամատանը հերկելով: Նրա զրահաւորութիւնը խիստ պարզ էր. նրա զրչազէնը

մի երկաթի կտոր էր, իսկ առաջը խոսպան անդաստան:

Նւ նա սկսեց այդ անդաստանը վարել, մշակել...

Գրիգոր Արծրունին միակ խմբադիրն էր, որ լրագրութիւնը պահանջ դարձրեց Հասարակութեան ամեն դատակարգի համար: Ոչ մի խնդիր չէր խուսափում նրա սրտես աչքերից. նա հասկանում էր, որ ներկայ պարագաներում, ուր ամեն բան հնութեան քօղով էր ծածկուած և՛ մի տեսակ սրբութեան տեղ էր պաշտուում, հարկաւոր է մեր Հասարակական կեանքի վերանորոգութիւն: Նւ այդ ինչով կարող էր անել, եթէ ոչ անդադոր մատր դնելով վիրաւոր խոցի վրայ, որ եթէ անբուժելի մնար՝ պիտի վարակէր ամբողջ շէնքը, կազմուածքը: Թէեւ այս բոլորի համար նա զիտէր որ վստահներով պիտի յարձակուեն իր վրայ, պիտի դատապարտեն դարաւոր անշարժութեան սովոր վախկոտները: Բայց նա այդ բոլորին զիմադրելի հղօր զէնքն ունէր, և այդ նրա հաստատուն կամքը և կորովամտութիւնն էր: Նա այնուհետեւ երկիւղ չուներ ոչ ոքից, նա զիտէր որ յաղթութիւնը իր կողմը պիտի լինի, սրովհետեւ հաւատում էր արդարութեան, ճշմարտութեան յաղթանակին: Նւ նա յաղթում է...

„Մշակը“ հետզհետէ սիրելի է դառնում Հասարակութեան և մտնում է ժողովրդի ամեն խաւերը. նա տանում է իր սնունդը, նիւթը նրա երակներից: Արդէն միանդամայն հաւաստի լինելով նրա կազմակերպութեան բարուօքման՝ առաջարկում է զեղեր, դարմաններ. շօշափում է նրա տնտեսական դրութիւնը, հաղային աննպաստ հանդամանքները, աշխատում է, ցոյց է տալիս ելք, ճանապարհներ: Ժողովրդի հետ ինքն էլ միանում է և դառնում է բողկացուցիչ օղակներից, մասունքներից մէկը: Նւ այնուհետեւ նրա դրութեան, կացութեան և պտհանջներին արձագանք է տալիս: Ս.հո թէ ինչու

«Մշակը» դարձաւ Հայոց ամենասիրելի, ժողովրդական և ամենատարածուած թերթը:

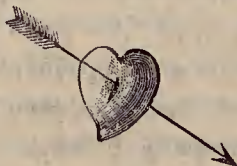
Ինչ էր կամենում Գրիգոր Արծրունին:

Գրիգոր Արծրունին քարոզում էր յառաջադիմութիւն. նա չէր պաշտպանում փտածը, հինը, որ արդէն զիտութիւնը մերժում էր, հերքում էր: Նա կարծէք մոռնետիկի էր նմանում, որ շարունակ առանց յոգնելու հնչում էր իր ձայնն ալիքան, մինչև իրան կրկնէին. նա էլ չէր նայում իր դեղեցիկ մտքերը, խոհերը անհետեանքի՝ ևն մնում, ձայն բարբառոյ յանապատի են անցնում, նա էլ չէր յուսահատւում, որ իր քարոզած սերմերը տարառաժների, քարացած սրբաների վրայ են ընկնում, ոչ, այդ կրնշտնակէր փախուստ տալ իր ընտրած՝ թէև փշալի տոպարիզից... Նա քսան և եօթ տարի ա՛րընդհատ գործելով, չըլողնեց, չըլուսահատուեց, սակայն յաղթեց ամեն խոչ ու խուժերէն, նրա քարոզած սերմերը հետզհետէ աճեցին և տուեցին զեղեցիկ մատաղ ընձիւղներ, ծիլեր, որոնք տրդէն փաղփողում են...

Ահա՛ այդ էր նրա նպատակը, որ պատկուեցաւ արջողութեամբ, անպատում էր նրա ուրախութիւնը, սակայն ափսոս, որ անգութ մահը շուտով խլեց իր սիրելի ազգի գրկից:

Թո՛ղ Գրիգոր Արծրունու, այդ մեծ և անմահ մարդու շիրիմը զարգարուի ամենաազնուազոյն ծաղիկներով, ինչպէս նրա սիրտը ազնուազոյն էր, մաքուր և անխորդաւր...

Կ. Ս.



Զ Ո Ւ Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Բ

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ

Առաջ. Կ. Ա.

Հայ ընթերցող, մի բառ գտիր
Կազմուած միայն զոյգ վանկից,
Եւ զորան լաւ գնիր,
Բաղկացած է վեց տառից:
Եթէ վերցնես սկզբի վանկ
Տան մասերից բան կըստանաս:
Իսկ միւսից մի գիր ջնջիր,
Աւելացրու „ա, ի, ս“ տառ
Եւ պիտ գարսես այդ գրեր այնպէս
Որ մեծ ուարի, մեր հայրենեաց
Այդ կարգալով տնուն գտնես:
Յետոյ նախկին այդ վանկերը
Միասին գրիր և մտածիր
Թէ այդպէս կոչուում էր հին գարերում,
Ուր սրբազան մի անմուռաց անձ
Բարձրեալին աղերս էր առաքում:
Թէ կամենաս շուտով գտնել,
Պէտք չէ երկար, շատ մտածել.
Միայն նայել արեւմտքին
Եւ հնագոյն դարեր լիջել:

Նախընթաց № 11-ի ըստատրուածինը.

Պատկերազարդ Աղբիւրի մէջ
Մի հանելուկ կարդացի
Այլիլեանի առաջարկած,
Եւ ես այսպէս լուծեցի.—

Նորա պատմած զոյականը
Շուշանիկ, է վարդենի,
Որ թառամած զրկուեցաւ
Բուրաստանից հայրենի:

Միշտ սրաշտպանեց մտքի, հոգու
Արիութիւն մեծափառ,
Զըմուռացաւ դաժան երկրում
Ազգի կարօտը սիրավառ:

Սիւնեաց մռայլ լեռանց զլիւին
«Շուշի» քաղաքն է բազմած,
Եւ Հայ ազգին միշտ և յաւէտ
Քաջ հերոսներ պարգեւած:

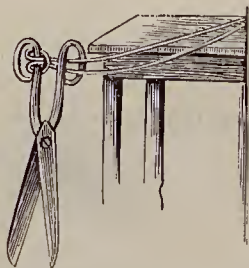
Հեղինակի երեք տառով
Մայրաքաղաքը յիշած,
Մեր «Անին» է կիսակործան,
Ախուրեանի մօտ կացած:

Որ ձեռն ի ծնոտ արտասուած
Միշտ իր ցաւերն է ողբում,
Ուր Հայ սրտեր բաբախելով
Միշտ տեսնելու են թռչում:

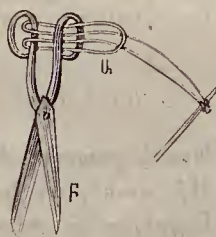
Բայց թէ զրկել ամբողջ բառը
Երկու վերջին տառերից,
Քաւ լիցի ալդ, կամ թէ քնջ փոյթ,
Անցնել զարնան դաշտերից:

Վեր առ, կարգաւ, տես թէ քնչալէս
Փայլուն ծաղիկ այդ «Շուշան»,
Իր մեղեդեաց մեղմիկ հնչամար
Զարդարեց Հայր Արիշան:

Ս. Տ. ՄԵԼԻՔԻՍԵՅԵԱՆ



Առաջափոխիւն:



Բաշտարութիւն:

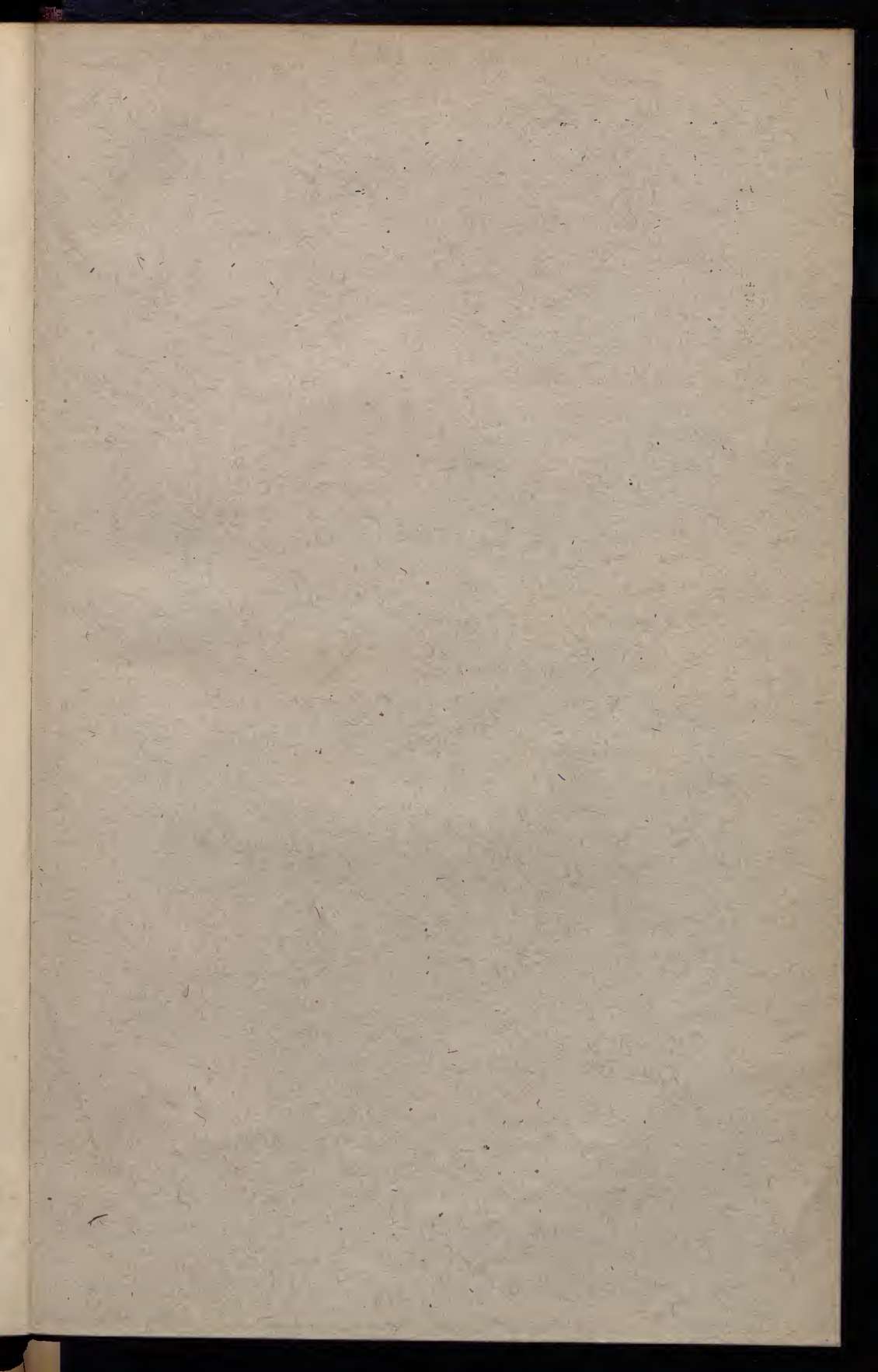
Ժամանակակիտ խմբագիր ռժ. Դ. Լիսիցկեան

Հրատարակիչ Տ. Նուպարեան

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 31-Декабря 1892

Тип. „АРОРЪ“ Т. Я. Назарьянъ. Барят. ул.





ԲԱՅԵԼԾ Է 1893 ԹՆԱԿԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.

պատկերագարդ **ԱՂԲԻԻՐԸ** եւ **ՏԱՐԱԶԸ** կը հրատարակեն
մշտական աշխատակցութեամբ պ. պ. Գաբրիել Միրզոյեանցի եւ
Ստեփան Լիսիցեանցի, նոյն ծրագրով եւ դիրքով.

Տարեկան քաժանորդագինն է՝ „Աղբիւրինը“ 3 ռ., իսկ „Տարազինը“ 6 ռ., ամսական „Աղբիւրինը“ — 30 կ., Տարազինը — 50 կ.: Տարւայ ընթացքում ընծաներ կըստանան միմիայն „Աղբիւրի“ եւ „Տարազի“ տարեկան քաժանորդները վճարելով ճանապարհածախս 4 կոթը կուէկանոց մարկա: Ամսական քաժանորդները եթէ ցանկանան տարեկան քաժանորդ դառնալ, վճարում են նորից ամբողջ տարւայ քաժանորդագինը:

Ապտիկ ոչ ոքի չի ուղարկում: ուսուցիչները, ուսանողները եւ աշակերտները զրեւուլ „Աղբիւրին“ եւ „Տարազին“ քաժանորդ, կարող են վճարել մաս մաս — 5 ռ. յունւարին, 2 ռ. մարտի 1-ին, 2 ռ. էլ մայիսի 1-ին:

Հասցեն. Тифлисъ. Редакция иллюстр. журн. Агбурыъ Іхуагъ Таразъ, իսկ արտատպանից՝ Tiflis-Caucase

Rédaction des jour. illustrés Agbur Іхуагъ Taraz.

